

KANSALLISMUSEO
NATIONALMUSEUM

Mäccmõš, maccâm, máhccan

KOTIINPALUU
HEMKOMSTEN
THE HOMECOMING

31.10.2021
– 27.2.2022

KANSALLISMUSEO.FI

SIIDA

Mäccmõš, maccâm, máhccan – kotiinpaluu

Repatriaatio viittaa kulttuuriperinnön palauttamiseen sen alkuperämaahan, oikeille omistajille tai heidän perillisilleen. Suomen kansallismuseon hallussa ollut saamelaiskokoelma on aloittanut kotimatkinsa Saamenmaalle, takaisin paikkaan, jonne kokoelman perintö kuuluu.

Saamelaiskokoelman runsaat 2200 esinettä kantavat mukanaan lukemattomia tarinoita niin niiden tekijöistä, omistajista, kuin ne keränneistä ihmisistä. Ennen kaikkea tarinat opettavat lukutaidon merkityksen: mitä suomalainen tutkija joutuu esineestä vuosia etsimään, saamelainen lukee sen käden käänteessä muodosta, materiaalista, tekotavasta.

Alkuperäiskansojen suhdetta maahan halutaan jatkuvasti asettaa suurennuslasin alle. Saamelaiskulttuurin ja saamelaisten perinteisten maiden välistä yhteyttä ei voi irrottaa toisistaan. Kulttuuri elää maasta, maa puhuu kulttuurin kautta, ja vain kulttuurin kieltä puhuvat voivat ymmärtää maan antamia viestejä.

Repatriaatio ei synny vain esineen omistajan vaihtamisesta — se syntyy menneisyyden virheiden ja vanhojen taakkojen kohtaamisesta. Meidän on opittava tarkastelemaan yhteistä historiaamme molempien kansojen näkökulmista. On kuultava sitä ääntä, jota olemme vaientaneet vuosikaudet.

Kauan poissa ollut kokoelma on aloittanut matkinsa Saamenmaalle. Katseet kohdistuvat nyt maailmalle, jossa lukuisat saamelaisille ja muille alkuperäiskansoille kuuluvat esineet odottavat malttamattomina omaa vuoroaan palata koteihinsa.

Kunnianosoitus saamelaiskulttuurille

Kotiinpaluu -näyttely kertoo repatriaatiosta eli kulttuuriperinnön palauttamisesta. Lähes kahdensadan vuoden aikana Suomen kansallismuseon kokoelmiin kerätyt saamelaisesineet palautetaan takaisin Saamenmaalle, Saamelaismuseum Siidaan.

Kotiinpaluu -näyttely kertoo yhteistyöstä, uudesta ajasta, maailman ja asenteiden muuttumisesta.

Pohjimmiltaan näyttely kertoo rakkaudesta ja välittämisestä, esineet on tehty rakkaudella käyttöön. Esineiden palautuminen kotiin nostaa tunteita pintaan. Näyttely tuo näkyväksi kokoelmien keruuseen liittyviä asioita ja niiden kautta välittyy myös kipeitä tunteita ja asenteita. Samalla voimme olla onnellisia siitä, että tämä mittaamattoman arvokas kokoelma on olemassa.

Saamelaismuseum Siidassa iloitaan esineiden kotiinpaluusta. Repatriaatio mahdollistaa esineiden esittelyn ja tutkimuksen saamelaisyhteisössä sekä tiedon palautuksen ja tietotaidon elvyttämisen. Saamelaisesineiden merkitys on suurempi, kun ne ovat saamelaisten hallussa. Juurillaan, kotona kokoelman herää eloon.

Palauttaminen on tunteikas prosessi myös Suomen kansallismuseolle. Se merkitsee menneisyyden katsomista uusin silmin ja totuttujen kertomusten kyseenalaistamista. On koskettavaa nähdä, miten kotiinpaluuta odottavien esineiden ympärille alkaa rakentua tarinoita, ja sukupolvien historia alkaa taas heijastella niiden pinnoilla.

Tämä näyttely on kunnianosoitus saamelaiselle kulttuuriperinnölle. Ennen kotiinpaluuta juurilleen kokoelman esineet kertovat vielä sanomaansa etelässä.

Samalla kun repatriaatio ja siitä kertova näyttely on Saamelaismuseum Siidan ja Suomen kansallismuseon pitkäaikaisen yhteistyön tulos, se on myös uuden alku. Kun perusta on luotu, alkaa rakentaminen.

Elina Anttila, ylijohtaja, Suomen kansallismuseo
Sari Valkonen, museonjohtaja, Saamelaismuseum Siida

Esinepalautukset: uuden ajan kuva

Alkuperäiskansoilla on oikeus hallinnoida ja esittää omaa kulttuuriperintöään omista museoissaan.

Repatriaatio eli palauttaminen on sekä käsite että ilmiö, jonka mukaan alkuperäiskansoilla on oikeus hallinnoida ja esittää omaa kulttuuriperintöään omista museoissaan. Repatriaatio liittyy laajempaan ajattelutavan muutokseen ja tilintekoon kansallisvaltion rakentamiseen liittyvän historian kanssa. Saamelaisten yhteydessä repatriaatio tarkoittaa museokokoelmissa olevien esineiden vapaaehtoista palauttamista saamelaisinstituutioille. Suomen kansallismuseon ja Saamelaismuseum Siidan välinen repatriaatioprosessi on tulos näiden kahden museon vuosia kestäneistä keskusteluista.

Palautettavilla esineillä on suuri merkitys alkuperäiskansoille, joiden historiaa ei usein ole kirjoitettu kirjalliseen muotoon. Esineet sisältävät tietoa esivanhemmista, heidän maailmankuvastaan, perimätiedostaan ja käytännön taidoista. Esineet vastaavat myös laajempiin filosofisiin kysymyksiin esimerkiksi ihmisyydestä ja ihmisen maayhteydestä ja pärjäämisestä osana sukupolvien ketjua.

1960-luvulta lähtien alkuperäiskansat ovat nousseet puolustamaan oikeuksiaan hallita omaa kulttuuriperintöään ja vaatineet museoissa ja laitoksissa sijaitsevien kokoelmien repatriaatiota. 2000-luvulla keskustelu on voimistunut, mikä on johtanut toteutuneisiin esinepalautuksiin.

Vuonna 2011 Norjassa käynnistettiin selvitystyö, jonka seurauksena Kulturhistorisk Museum ja Norsk Folkemuseum päättivät palauttaa 50 % saamelaiskokoelmistaan Norjan saamelaismuseoille. Prosessi sai nimen Bååstede ('palautus' eteläsaameksi). Siitä kertova näyttely avattiin Trondheimissa 2017, kun saamelaiset juhlistivat ensimmäisen pohjoismaisen saamelaiskonferenssin kokoontumisen 100-vuotisjuhlaa. Kutsuvieraina olivat myös Suomen kansallismuseon ylijohtaja Elina Anttila ja Museoviraston silloinen pääjohtaja Juhani Kostet, jotka näyttelystä vaikuttuneina päättivät aloittaa konkreettiset toimenpiteet Suomen kansallismuseon saamelaiskokoelman palauttamiseksi Saamelaismuseum Siidaan.

Ruotsissa on käyty vähäisesti keskusteluita museokokoelmissa olevien saamelaisten esineiden repatriaatiosta. Keskustelut eivät ole vielä johtanut palautuksiin.

Suomen museoilla ei ole kovin suuria saamelaiskokoelmia. Se johtuu todennäköisesti siitä, että nyky Suomen rajojen sisällä aikanaan asuneiden saamelaisten kulttuuriperintöä on ennen Suomen itsenäistymistä vuonna 1917 kerätty Ruotsin ja Venäjän museoihin. Suomen muista museoista Museokeskus Vapriikki, Hämeenlinnan kaupunginmuseum ja Suomen metsämuseum Lusto ovat lahjoittaneet saamelaiskokoelmansa Saamelaismuseum Siidaan.

Eeva-Kristiina Harlin, repatriaatiotutkija, projektipäällikkö, Saamelaismuseum Siida

Esiäitien mahtilakki — palauttamisen voima

Ládjogahpir, josta ympäröivät kansat ovat käyttäneet nimeä sarvilakki oli saamelaisnaisten käyttämä päähine Finnmarkin, Utsjoen, Inarin ja Enontekiön alueella. Lakista tehtyjen kirjoitusten, kuvausten, maalausten ja valokuvien perusteella voidaan olettaa, että lakkia käytettiin 1750-luvulta lähtien 1900-luvun alkuun. Lakin käytön loppumiseen vaikutti todennäköisesti Lestadiolaisen herätysliikkeen ihanne vaatimattomuudesta. Lakin runsasta koristelua ja voimakasta ulkonäköä pidettiin sopimattomana. Lestadiolaisen liikkeen parissa olevat saamelaisnaiset olivat itse aktiivisessa asemassa lakin hylkäämiseen. Sarvilakin jäätyä pois käytöstä saamelaisnaiset alkoivat käyttää lakkia, joka oli hyvin päänmyötäinen ja tiukasti kasvoja muotoileva jollegahpir, jotkut korvasivat lakin käytön huivilla.

Kuvataiteilija Outi Pieski ja tutkija Eeva-Kristiina Harlin ovat taide- ja tutkimusprojektissa lähestyneet ládjogahpir-lakkia ja sen monivaiheista historiaa, perintöä ja elpymistä uudelleen käyttöön. Harlin ja Pieski ovat vierailleet eri museokokoelmissa ja arkistoissa sekä Pohjoismaissa, että Euroopassa. Lisäksi he ovat vetäneet työpajoja, joissa saamelaisnaiset ovat yhdessä valmistaneet lakkeja uudella menetelmällä, esinetutkimuksen seurauksena saatujen lakinkaavojen avulla. Näissä työpajoissa on jaettu käsityötaitoja, arvoja, ajatuksia ja unelmia, osana lakkiperinteen elvytystyötä. Projektin seurauksena on syntynyt tieteellisiä esitelmiä, artikkeleita, performansseja, taideteoksia ja taidenäyttelyjä. Projektin ja sen tulokset Harlin ja Pieski ovat omistaneet saamelaisille naisille.

Eeva-Kristiina Harlin, repatriaatiotutkija, projektipäällikkö, Saamelaismuseum Siida
Outi Pieski, kuvataiteilija

Unohdukseen tuomitun kulttuurin taltiointia

Vuonna 1889 saamelaisesineiden yhteyteen kirjattiin maininta: ”ei liene haitallinen puute, että on jätetty ilmoittamatta, mistä paikkakunnasta mikin esine on saatu, kun varsinaisten lappalaisten luku ja ala on Suomessa jo nykyään, kuten tunnettu, sangen suppea” (fil. kand. Benjamin Anneberg). Tämä asenne oli osaltaan myötävaikuttamassa siihen, että museoon kerättyjen saamelaisesineiden yhteys ne luoneeseen kulttuuriin katkesi.

Suomen kansallismuseon saamelaiskokoelmassa on runsaat 2200 esinettä, jotka on kerätty vuosina 1830-1998. Kokoelma koostuu pääosin puvuista ja koruista, kotitalousesineistä sekä kulkuun ja kuljetukseen liittyvistä varusteista. Kokoelma kertoo saamelaiskulttuurista, mutta myös valtaväestön taholta saamelaiskulttuuriin kohdistuneista käsityksistä. Kokoelma kertoo oman aikansa ideologioista ja tutkimussuunnista sekä suomalaisen museotyön varhaisvaiheista.

1800-luvulla saamelaisesineitä ei vielä kartutettu systemaattisesti. Tieteelliset seurakunnat, yliopisto ja ylioppilasosakunnat vastaanottivat kokoelmiinsa satunnaisia esinelahjoituksia, jotka olivat peräisin Lapissa toimineilta virkamiehiltä, kielitieteilijöiltä, folkloristeilta ja yksityisiltä henkilöiltä. Saamelaisuus nähtiin yhtenäisenä, mutta jo katoamassa olevana kulttuurina.

Saamelaisesineiden keruun vilkkain ajanjakso alkoi vuonna 1894, kun hajanaiset museokokoelmat yhdistettiin kansallisromantiikan hengessä Valtion historialliseksi museoksi, joka vuodesta 1917 tunnetaan Suomen kansallismuseona. Aikakausi jatkui aina toiseen maailmansotaan asti, ja sitä leimasivat Saamenmaalle suuntautuneet keruumatkat ja tutkimusretkikunnat. Erytynen huomio kiinnittyi Petsamoon ja kolttakulttuuriin, jonka tuolloin katsottiin edustavan ”kaikkein vanhinta ja alkuperäisintä Lapin kansan olemusta”.

1970-luvulla Suomen kansallismuseon tutkija Martti Linkola määritteli Saamelaiskokoelman kartuttamisen perusteet uudelleen. Saamelaisalueelta ei enää katsottu voitavan kerätä pois saamelaiskulttuurin kannalta tärkeitä historiallisia esineitä. Sen sijaan kokoelmiin alettiin hankkia vanhasta saamelaisesineistöstä ammentavia uusia käsityön ja taidekäsityön tuotteita. Saamelaiskulttuurin pääasiallinen tallennusvastuu siirtyi Saamelaismuseo Siidalle sen avauduttua 1998. Samalla Suomen kansallismuseon saamelaiskokoelman aktiivinen kartuttaminen päättyi.

Raila Kataja, Suomen kansallismuseo, kansatieteellisten kokoelmien intendentti

“Maailman tutkituin alkuperäiskansa”

2020-luvulla Suomessa puhutaan edelleen siitä, miten vähän saamelaisista tiedetään. Ja kuitenkin, vuosisatoja, tutkijat ovat yrittäneet löytää tyydyttävää vastausta kysymykseen “keitä ovat saamelaiset”. Kansalliset instituutiomme ovat täynnä historiallisia kuvauksia saamelaisista, niiden hyllyt pursuavat saamelaisille kuuluvia esineitä. Arkistot, julkaisut, tutkimukset ovat pullollaan kuvia saamelaisista, joiden tylsistyneet katseet kysyvät:

Mitä sinä etsit? Etsitkö vastausta “mystisyyteen”, “Lapin taikaan”, “sulkeutuneeseen yhteisöön”? Sellaisiin kysymyksiin emme voi antaa vastausta.

Kaikkien heihin kohdistuvien kysymysten ja mielikuvien keskellä saamelaiset ovat noin 100 000 ihmisen arktinen alkuperäiskansa, joiden perinteiset maat, Sápmi, levittäytyvät neljän valtion rajojen yli. Saamelaisten perinteiset elinkeinot, kuten poronhoito, kalastus, metsästys ja käsityöt, kannattelevat yhdeksää uhanalaista saamen kieltä. Saamelaiseksi kasvetaan ja saamelaiskulttuuri omaksutaan yhteisössä elämisen kautta. Saamelaismielikuvien on aika päivittyä vastaamaan saamelaista todellisuutta — ei kuolevaa, vaan elävää, ei toisten, vaan omaa, ei suomalaista, vaan saamelaista.

Mihku-Ilmára Mika Petra // Petra Laiti, saamelainen

Mielikuvien rakentamista

Museon rooli kansallisen saamelaiskuvan muodostajana on ollut merkittävä, sillä näyttelyt ovat olleet monille ainoa kosketus saamelaiskulttuuriin.

Suuri osa Suomen kansallismuseon saamelaiskokoelmasta on kerätty aikana, jolloin Suomi kansallisvaltiona haki omaa identiteettiään. Keskeinen ajatus tuolloin oli yhtenäinen kansa, jonka historiaan saamelaisuuden ja muiden vähemmistöjen koettiin sopivan huonosti. Saamelaiskokoelmaan kerättiin esineitä ensisijaisesti määrittämään suomalaisuutta ja Suomen kansallismuseon näyttelyissä saamelaiskulttuuri esitettiin yhteisestä kansallisesta tarinasta erillisenä kokonaisuutena.

Suomen kansallismuseo on avautumisestaan lähtien, runsaan sadan vuoden aikana, esitellyt saamelaiskulttuuria näyttelyissään. Museon rooli kansallisen saamelaiskuvan muodostajana on ollut merkittävä, sillä näyttelyt ovat olleet monille ainoa kosketus saamelaiskulttuuriin. Näyttelyt on kuitenkin toteutettu museon tutkijoiden ja keräilijöiden toimesta, ja siksi ne ovat edustaneet enemmänkin valtaväestön mielikuvia saamelaisista kuin aidosti saamelaista kulttuuria. Näyttelyihin valittu esineistö on vaikuttanut siihen, että kuva saamelaisuudesta on voinut jämähtää paikoilleen – esille ovat päätyneet usein samat esineet, joiden on keruuhetkellä tulkittu edustaneen varhaisinta ja siten ikään kuin aidointa saamelaisuutta. Suomalaisten mielikuvat saamelaisista – ja saamelaisten oman ääneen poisjättäminen – ovat leimanneet saamelaiskulttuurin esittämisen tapaa yhteisen lähihistorian ajan

Raila Kataja, Suomen kansallismuseo, kansatieteellisten kokoelmien intendentti

Eksotisointi, assimilointi ja rasismi: suomalaisen kolonialismin perintö

Saamelaiset on aktiivisesti pyritty sulauttamaan eli pakkoassimiloimaan suomalaisiin.

Suomessa saamelaiset on pitkään nähty alempana kansana ja kuolevana kulttuurina. Mystisiksi pohjoisen asukkaiksi mielletyt saamelaiset ovat kuitenkin myös kiinnostaneet valtaväestöä kautta aikain. Saamelaisten kulttuuria on tulkittu vieraassa ympäristössä ja ulkopuolisten näkökulmasta, missä saamelaiskulttuuri on näyttäytynyt värikkäänä ja eksoottisena toiseutena. Samaan aikaan saamelaiset on aktiivisesti pyritty sulauttamaan eli pakkoassimiloimaan suomalaisiin.

Toisin kuin Norjassa, Suomessa saamelaisten assimilaatiopolitiikkaa ei ole koskaan kirjattu lakiin. Saamelaisten sulauttamista suomalaisiin on kuitenkin tapahtunut, vaikka sitä vielä tänäkin päivänä usein vähätellään. Saamelaisten pakkoassimilaatio näyttäytyy historiassa muun muassa Suomen koululaitoksen harjoittaman kielipolitiikan kautta – saamelaislapset eivät saaneet käyttää äidinkieltään koulussa, jolloin lasten äidinkielen taito ja samalla kulttuuriset tietotaidot heikentyivät ja jopa menetettiin. Myös Saamenmaan maankäyttöön ja saamelaisten perinteisiin elinkeinoihin on jo vuosisatoja kohdistunut painetta ja toimenpiteitä, jotka ovat heikentäneet saamelaisten mahdollisuuksia elää perinteisistä elinkeinoista.

Saamelaista kulttuuria on tutkittu, tulkittu ja esitelty vuosisatoja Saamenmaalta kerättyjen esineiden kautta. Alkuperäisestä ympäristöstään irrotetuilla esineillä on saamelaisista usein luotu stereotyyppisiä ja rasistisia mielikuvia, jotka elävät edelleen. Saamelaisen kulttuurin väärinkäyttöön liittyviä tilanteita nousee mediassa säännöllisesti esille, vaikka saamelaiset ovat kauan pyrkineet lisäämään valtaväestön tietoa saamelaisuudesta ja saamelaisten kulttuuristen normien kunnioituksesta. Repatriaatioiden kautta saamelaiset pääsevät itse kertomaan omasta historiastaan, luomaan mielikuvaa omasta kulttuuristaan ja välittämään tietoa omille jälkeläisilleen.

**Boles-Ovllá Ovllá Juha Ánne // Anni Guttorm,
Saamelaismuseo Siidan kokoelmista vastaava amanuenssi**

Koska se on oikein

Saamelaismuseum Siida ja Suomen kansallismuseum haluavat olla tiennäyttäjinä muille museoille. Repatriaatio on todellinen ja toteutettava vaihtoehto. Tässä tapauksessa palautuksesta on sovittu yhdessä, ratkaisu on tuntunut oikealta kaikkien näkökulmasta. Se on kantanut pitkässä prosessissa, jonka monet vaiheet ovat tarvinneet tiivistä yhteistyötä ja suunnittelua.

Siidan ja Suomen kansallismuseon yhteinen hanke on laajuudeltaan kansainvälisesti merkittävä, sillä kokoelma palautuu lähes kokonaisuudessaan saamenmaalle. Palautuksen symbolista arvoa alleviivaa se, että palauttaja on kansallinen, valtion museum. Päätös luovuttaa yhteistä kulttuuriomaisuutta ei ole yksin museon, vaan valtion.

Palautustapaukset maailmalla ovat kaikki erilaisia. Parhaimmillaan itse prosessikin toteuttaa palauttamisen tarkoitusta – historian uudelleenarviointia, eettistä, yhteistä vastuun kantoa ja kulttuuristen oikeuksien tunnustamista. Pohjoismaiden ja Euroopan museoissa on vielä runsaasti saamelaisten kulttuuriperintöä. Jopa 50 000 saamelaista esinettä on vielä muiden kuin saamelaisten hallussa.

Toivomme Kotiinpaluu -näyttelyn lisäävän saamelaiskulttuurin tuntemusta ja arvostusta sellaisena, kuin saamelaiset itse siitä haluavat kertoa. Saamelainen näkökulma kokoelmaan on toisenlainen kuin ne tulkinnat, joista esineistöä on museon suomalaisesta näkökulmasta esitetty.

Tämä näyttely nostaa esiin kulttuuriperinnön merkityksen ihmiselle ja identiteetille yleisestikin. Esineet eivät ole vain esineitä. Ne ovat osa juuria, osa kulttuuriperintöä, osa historiaamme. Palauttamisessa onkin kyse kulttuurisesta kestävydestä. On kaikkien yhteinen etu, että jokaisella on mahdollisuus vahvistaa kulttuurista identiteettiään.

Elina Anttila, ylijohtaja, Suomen kansallismuseum
Sari Valkonen, museonjohtaja, Saamelaismuseum Siida

Esineiden tarinat ja arjen arvo

Museokokoelmat ovat tärkeitä alkuperäiskansoille siitä huolimatta, että kokoelmilla usein on vaikea historia. Kokoelmissa on säilynyt merkittävä osa alkuperäiskansojen, kuten saamelaisten kulttuuriperinnöstä. Repatriaatiokeskusteluissa korostetaan usein pyhien esineiden palautuksen merkitystä. Käytännössä repatriaatio-projektit ovat kuitenkin näyttäneet, että suurimman mielenkiinnon kohteena ovat useimmiten käytännölliset, arjen esineet.

Láhppon duojit eli kadonneet käsityöt oli saamenkäsityöyhdistyksen Sámi duodji ry:n 2014–2015 toteuttama projekti. Sen tavoitteena oli yhdistää saamelaisten nykyaikaiset käsityötiedot ja -taidot sekä Suomen kansallismuseon saamelaiskokoelmat. Näin elvytettiin vanhoja tekniikoita ja malleja modernisoimalla ja mukauttamalla ne sopimaan nykypäivään.

Kulttuurin sisäinen elvytystyö

Projektiin osallistui viisi eri ikäistä ja eri kulttuurialueilta kotoisin olevaa saamelaista duojária eli käsityöläistä. He vierailivat Museoviraston keskusvarastossa tutkimassa Suomen kansallismuseon saamelaiskokoelmissa olevia, erityisen harvinaiseksi käyneitä esineitä. Tutkimiensa museoesineiden innoittamana he tekivät suunnitelman uudesta tai uusista esineistä, jotka he projektissa valmistaisivat. Käsityöntekijät pyysivät nähtäväkseen maailmansotia edeltäneitä esineitä, jotka edustavat malleja, kuvioita ja tekniikoita, jotka ovat nykyään harvinaisia tai jopa kadonneita. Tämä tekee kokoelmasta hyvin merkittävän ja tärkeän saamelaisille.

Näyttelyssä projektissa valmistetut esineet pääsevät viimeinkin esille yhdessä niitä inspiroineiden esineiden kanssa. Menneiden sukupolvien tieto yhdistyy tämän päivän taidokkaaseen ajassa elävään ja perinteistä ammentavaan saamelaiseen käsityötaitoon.

Eeva-Kristiina Harlin, repatriaatiotutkija, projektipäällikkö, Saamelaismuseum Siida